

Rekomendacje etyczne Polskiego Towarzystwa Historii Mówionej

Wprowadzenie

Historia mówiona wymaga nie tylko wiedzy i umiejętności interpersonalnych, ale również dużej wrażliwości etycznej na każdym etapie pracy. Z tego powodu środowisko polskich oralistów sformułowało poniższe rekomendacje, widząc dużą potrzebę istnienia spisanych standardów postępowania w tej dziedzinie. Prezentowany zestaw rekomendacji stworzony został na podstawie wiedzy i doświadczenia członków Polskiego Towarzystwa Historii Mówionej, po uwzględnieniu podobnych tekstów stworzonych w innych krajach lub na potrzeby pokrewnych dziedzin nauki. Nie jest to instruktaż, jak robić wywiady ani też oficjalna wykładnia prawna. Niniejsze propozycje wyznaczają ogólne ramy postępowania oraz wskazują standardy i wartości, które należy mieć na względzie w historii mówionej. W konkretnych przypadkach należy kierować się zdrowym rozsądkiem i własnym sumieniem, a tam gdzie jest to konieczne sięgnąć po profesjonalną poradę prawną. Przy mierzeniu się z sytuacjami skomplikowanymi lub nieoczywistymi rekomendujemy środowiskową superwizję, czyli rozmowę z innymi osobami profesjonalnie zajmującymi się historią mówioną.

Dla kogo przeznaczone są Rekomendacje?

Rekomendacje etyczne przeznaczone są dla wszystkich zajmujących się historią mówioną niezależnie od ich wykształcenia bądź zawodu: dla osób i instytucji nagrywających, posiadających, przechowujących oraz udostępniających nagrania historii mówionej, a także dla osób i instytucji, które korzystają z nich w swej działalności naukowej, edukacyjnej czy artystycznej.

Treść rekomendacji

1. Zamierzając nagrywać wywiady historii mówionej powinniśmy zawczasu zapoznać się z metodologią historii mówionej oraz jej specyfiką, aby mieć świadomość zarówno zalet, jak i ograniczeń tej metody.
2. Naszym obowiązkiem jest doskonalenie wiedzy i umiejętności oraz merytoryczne przygotowanie się przed każdą rozmową (wiedza historyczna na temat zagadnień, które mogą zostać poruszone).
3. Przygotowanie do rozmowy.
 - a. Powinniśmy uzgodnić miejsce i czas wywiadu, tak aby zapewnić osobie nagrywanej komfort i bezpieczeństwo, przy zachowaniu warunków pozwalających na rozmowę i nagranie;
 - b. Przed nagraniem powinniśmy wyjaśnić potencjalnemu rozmówcy, w jakim celu chcemy z nim rozmawiać, jak będzie przebiegał wywiad, co stanie się z nagraniem, jak również kto będzie miał do niego dostęp. Jest to również czas

wyjaśnienia ewentualnych wątpliwości, uzgodnienia ram wywiadu i możliwego czasu jego trwania oraz praw przysługujących rozmówcy (w tym odmowy odpowiedzi na zadane pytanie, prawa do rezygnacji z udziału w projekcie na każdym etapie, zastrzeżenia fragmentów wywiadu).

4. W trakcie rozmowy:

- a. rozmówca powinien być traktowany z szacunkiem;
- b. w miarę możliwości dokładamy starań, by stan psychiczny i sytuacja życiowa nagrywanego nie zostały pogorszone wskutek udzielonego wywiadu;
- c. w trakcie nagrania zwracamy uwagę na kondycję rozmówcy, w razie potrzeby proponując mu przerwy lub zakończenie nagrania w danym dniu i umówienie kolejnego spotkania;
- d. respektujemy godność osoby ludzkiej, podmiotowość i autonomię człowieka, jak również jego prawo do własnej historii życia, nawet jeśli pozostaje ona w sprzeczności z posiadaną przez nas wiedzą;
- e. mamy prawo przerwać rozmowę, jeśli dobrostan psychiczny rozmówcy lub nasz nie pozwala na jej kontynuację. W pewnych przypadkach (jeżeli rozmowa przerwana została przez nas z powodów osobistych), zaleca się zaproponowanie osoby, która byłaby w stanie podjąć rejestrację rozmowy;
- f. zadając pytania mamy na względzie wyrażaną na bieżąco wprost lub nie wprost wolę rozmówcy oraz jego emocje. Mamy jednak prawo dopytywać, jeśli jesteśmy przekonani, że uczyni to wywiad bogatszym i ciekawszym, a jednocześnie nie wyrządzi krzywdy nagrywanemu lub osobom trzecim; dopóki, dopóty rozmówca daje na to swoje przyzwolenie. Jeżeli je cofa, należy to respektować;
- g. dokładamy starań, aby techniczna jakość nagrania była dobra.

5. Poufność.

Zachowanie poufności w historii mówionej oznacza, że informacje osobiste o rozmówcy, niewynikające wprost z treści nagrania (w tym adres, stan zdrowia, posiadany majątek, treść rozmów poza nagraniem) nie zostaną przekazane innym osobom. Dane teleadresowe winny być dostępne jedynie w zakresie niezbędnym do opracowania i archiwizacji nagrania.

- a. jeżeli rozmówca nie życzy sobie występować pod własnym imieniem i nazwiskiem, można w nagraniu, przy jego archiwizacji lub udostępnianiu posłużyć się pseudonimem;
- b. rozmówca może żądać poinformowania, jakie osoby będą miały dostęp do nagrania w czasie jego edycji, archiwizacji i na etapie udostępniania;
- c. rozmówca może zastrzec fragmenty lub całość nagrania dla wybranych osób, może też żądać usunięcia fragmentu lub całości nagrania.

6. Wyrażenie zgody.

- a. Pod żadnym powodem nie wolno rejestrować rozmowy z drugim człowiekiem bez jego wiedzy i zgody;
- b. Do wyrażenia świadomej zgody służy tzw. "zgoda rozmówcy", która – w zależności od potrzeb – może mieć formę pisemnej lub ustnej umowy. Umowa ustna powinna zostać nagrana, pisemna - podpisana w przynajmniej

dwu kopiach (dla rozmówcy i dla osoby nagrywającej lub instytucji, dla której pracuje);

- c. W treści zgody powinny zostać uwzględnione następujące elementy określające zasady i granice wykorzystania nagrania:
 - zgoda osoby nagrywanej na nagranie i wykorzystanie wywiadu; informacja, dla jakich celów wywiad oraz dane osobowe, w nim zawarte, mogą zostać wykorzystane oraz przetworzone. Cele te należy wymienić: np. w pracy naukowej, na wystawach, w Internecie, w edukacji itp. – zgoda obejmuje tylko te sfery, które wprost zostaną wymienione.
 - imię i nazwisko osoby nagrywającej wywiad, jej dane kontaktowe oraz – jeśli dotyczy – nazwa i dane kontaktowe instytucji, dla której przeprowadzono rozmowę;
 - informacja, że rozmówca zgadza się na archiwizację nagrania oraz w jakiej formie i w jakim miejscu (instytucji);
- d. Rozmówca ma prawo - po uzgodnieniu z nami - zastrzec dodatkowe kwestie, np. *pseudonimizację*, restrykcje dot. udostępniania nagrania (np. tylko za jego osobistą zgodą, tylko po jego śmierci itp.), obszary, w których jego relacja nie może być użyta itp., które zostaną uwzględnione w tekście „zgody rozmówcy”;
- e. Zgoda może mieć formę umowy pisemnej między nagrywającym (lub instytucją, dla której pracuje) a nagrywanym. W takim przypadku warto skorzystać z wzorów takich formularzy zgody proponowanych przez PTHM lub kluczowe ośrodki historii mówionej w Polsce.

7. Archiwizacja.

- a. Dobrym zwyczajem jest przekazywanie kopii nagrania rozmówcy;
- b. Powinniśmy zadbać o odpowiednie zabezpieczenie i przechowanie pozyskanych relacji audio lub wideo oraz dokumentacji i źródeł pozyskanych przy okazji wywiadu;
- c. Wywiady co do zasady archiwizowane są w wersji niezredagowanej. Powinna zostać wykonana co najmniej jedna kopia zapasowa nagrania.

8. Upublicznianie i udostępnienie nagrania.

- a. Upublicznienie nagrania oznacza, że cała rozmowa lub jakaś jej część będzie dostępna dla każdego (np. w formie nagrania w Internecie, w publicznie dostępnym archiwum, w książce w postaci transkrypcji, na wystawie itp.). Udostępnianie oznacza, że rozmowa lub jej fragmenty będą dostępne – jednorazowo lub wielokrotnie – dla wybranego odbiorcy lub kręgu odbiorców;
- b. Decydując się na upublicznienie nagrania powinniśmy upewnić się:
 - czy mamy faktyczną lub dorozumianą zgodę od rozmówcy na taką formę upublicznienia?
 - jaki jest cel tego upublicznienia i czy dla tego celu wybraliśmy najlepszą formę?;
- c. W zależności od zapisów w „zgodzie świadka” autoryzacja upublicznionej treści nagrania może być konieczna lub nie, jednakże dobrym zwyczajem jest przekazywanie informacji o zamierzonej publikacji lub upowszechnieniu nagrania oraz przekazywanie do autoryzacji powstałych na podstawie nagrania tekstów;

- d. Nie odpowiadamy za nieuprawnione wtórne użycie nagrań historii mówionej lub manipulację przez osoby trzecie, niemniej powinniśmy uwzględnić w swojej pracy takie ryzyko i starać się je zminimalizować;
 - e. W przypadku udostępniania nagrania historii mówionej przez instytucje (archiwa, muzea, instytucje kultury, instytucje edukacyjne itp.) powinny kierować się one czytelnymi procedurami. Zalecamy rejestrację zainteresowanych użytkowników w sposób analogiczny do systemu obowiązującego w archiwach państwowych lub publicznych bibliotekach;
 - f. Osoby korzystające z nagrań, decydując się na udostępnienie lub upublicznienie treści relacji, powinny mieć na względzie dobro nagrywanej osoby, jej bliskich oraz osób, których dane pojawiają się w nagraniu. . W uzasadnionych przypadkach należy powstrzymać się od udostępniania lub upublicznienia nagrania, nawet jeśli rozmówca wyraził na to swoją formalną zgodę.
9. Prawa autorskie i ochrona danych osobowych.
- a. Przestrzegamy obowiązujących w Polsce przepisów z zakresu ochrony danych osobowych oraz praw autorskich;
 - b. Zakładamy, że w myśl polskiego prawa autorskiego nagranie wywiadu historii mówionej jest utworem, a jego twórcami są - jeśli nie umówili się inaczej – w równych proporcjach wszyscy, którzy wnieśli doń swój twórczy wkład. W praktyce oznacza to rozmówcę i osobę przeprowadzającą wywiad oraz - jeśli byli obecni - kamerzystę i dźwiękowca. Wszyscy oni powinni zostać uwzględniani w opisie nagrania. Rozmówca z reguły rezygnuje ze swoich majątkowych praw autorskich zgadzając się na nieodpłatne użycie nagrania we wskazanych “polach eksploatacji” (naukowych, edukacyjnych, w Internecie, literaturze itp.);
 - c. Nie wolno wykorzystywać zawartych w treści relacji danych osobowych nagrywanego lub osób trzecich dla celów innych niż ustalone w treści zgody na nagranie.

Autorki i autorzy tekstu: Jakub Gałęziowski, Marcin Jarząbek, Joanna Urbanek, Karolina Żłobicka

Tekst przyjęty przez Walne Zgromadzenie PTHM w Lublinie 13 maja 2018 r.